

Omer Hamzić

Putevi i stranputice viteza Pjanića

(neka obilježja sela Sokola u Drugom svjetskom ratu)

Tokom Drugog svjetskog rata selo Soko držalo je takozvanu sjevernu liniju odbrane Gračanice, a najvažnije uporište branilaca na toj liniji bila je srednjovjekovna tvrđava, koju narod i danas jednostavno zove jedmostavno gradina. Nisu ovo staro naselje bez razloga zvali sjeverna kapija Gračanice. Sve dok se držao Soko, Gračanica je, kažu, mogla mirno spavati.

U mnogim istinitim i izmišljenim pričama o Sokolu i Sokoljanima u Drugom svjetskom ratu ima raznih likova i raznih imena, važnih i nevažnih, ovakvih ili onakvih. Ali se ni jedna priča «sa tematikom iz Drugog svjetskog rata u ovom kraju» ne može početi niti završiti bez spominjanja Ibrahima Pjanića, kontroverznog zapovjednika Sokola, hvaljenog i osporavanog ustaškog satnika, počasnog bega i priznatog viteza Ante Pavelića, nesumnjivo najpoznatijeg emigranta sa ovih prostora.

Rođen je oko 1900. godine u Sokolu, zemljoradnik, seoski majstor, samouk, dunder, koji se do početka rata ni po čemu nije razlikovao od ostalih svojih komšija. Nakon okupacije i proglašenja NDH, na području Sokola prikuplja oružje i među prvim organizuje seoske straže, koja će prerasti u postrojbe muslimanske milicije, potom legije itd. Staviti će se u zaštitu muslimanskih sela od četničke opasnosti, naročito poslije pogroma muslimana Bošnjaka u istočnoj Bosni i poznatih nagodbi

ustaške države sa četničkim odredima na prostoru Trebave, Ozrena, Majevice, srednje Bosne. Mada je tokom čitavog rata ostao na «istoj liniji», njegova vojska je više puta mijenjala nazive, ali i oznake na kapama: seoska straža ili milicija, domaći domobrani (DOMDO) ili legija, zeleni kadar ili ustaše.

Početkom marta 1942. godine u Gračanici se formira zapovjedništvo Hadžiefendićeve legije (kasnije DOMDO pukovnije) sa zadatkom da na tom prostoru formira jednu jedinicu jačine bojne (bataljona), koja će se brzo razviti u četiri satnije (čete): Gračanica, Malešići, Brijesnica i Soko. Satniju Soko popunjavalo je ljudstvo iz Sokola, Doborovaca i Sladne, a držalo je položaje prema Skipovcu i Srnicama. Za zapovjednika satnije postavljen je Ibrahim Pjanić, koji se prema nekim dokumentima UDBE, u to vrijeme već nalazio na političkoj dužnosti ustaškog logornika u Gračanici. U tom svojstvu «neposredno sarađuje sa ustaškim logornikom Štir Ivanom – komandantom 13. ustaške bojne, koja je došla u Gračanicu u novembru 1941. godine i ostala do pred kraj 1942. godine.»

Nakon promjene vojno-političke situacije na svjetskim frontovima, prodora partizanskih jedinica u sjeveroistočnu Bosnu, te regrutovanja muslimana u SS jedinice, sredinom ljeta i jeseni 1943. godine, dolazi do raslojavanja i konačne propasti DOMDO pukovnije i njezinih dijelova, stacioniranih po gradovima oko Tuzle – od Živinica i Kladnja, pa do Gračanice.

Rastureno je i zapovjedništvo gračaničke bojne (mnogi odlaze u partizane), ali DOMDO satnija u Sokolu ostaje na okupu i dalje pod zapovjedništvom satnika Ibrahima Pjanića, koji će je «prešaltati» u zeleni kadar. Pod neposrednim uticajem i uz podršku njemačko-ustaških jedinica stacioniranih na ovom prostoru, jedinice

Ibrahim Pjanić: iz emigrantskog perioda

zelenog kadra zauzimaju oštrij kurs prema partizanima u odnosu na dotadašnju legiju.

Kao zapovjednik ojačane satnije zelenog kadra, u proljeće 1944. godine, Pjanić se morao odlučiti: ili svojim momcima staviti na kapu petokraku i krenuti sa partizanima ili im staviti ponuđeni ustaški znak «U» i vezati se za sudbinu NDH - koju su već bili otpisali i njeni saveznici. I sa jedne i sa druge strane imao je svoje moćne savjetnike koji su na njega vršili pritisak i «urgirali za svoju stranu». Izbor nije bio veliki: ili se prikloniti, ili se ukloniti (ali kuda).

O tim pregovorima i Pjanićevim kolebanjima «ni tam ni vam», mnogo štošta ostalo je do danas nejasno i mutno. Ostala je u narodu kultna priča o kratkotrajnom boravku Ibrahima Pjanića u Zagrebu s proljeća 1944. godine, kada su ga, uz najveće počasti primili velikodostojnici NDH i dodijelili mu počasne titule Bega od Bosne i ustaškog viteza. Narodna mašta je toj zagrebačkoj epizodi dodala još zagrebačke ekskluzivne kafane, pjevaljke i bordele. I još ponešto. Ko zna?

Ali jedno je sigurno: i u ovom slučaju odlučujuću ulogu odigrala je takozvana logistika i obećanje da će Zagreb isporučiti dovoljno «hrane i džebane» za odbranu Sokola od sve žešće partizanske navale. Prevagnula je je ona politička struja u gračaničkoj čaršiji koja je vjerovala u ustašku državu i hrvatstvo kao jedinu soluciju za bosanske muslimane. Osim toga, Pjanić je bio obaviješten da s partizanima ne bi lično dobro prošao jer su ga već bili označili kao ustašu. Postoje i dokumenti iz kojih se jasno vidi da bi partizanski komesari sa njim postupili kao sa običnim zločincem.

Politička klima na prostoru Gračanice znatno se promijenila nakon postrojavanja Pjanićeve 25. ustaške bojne, koja će biti značajan faktor u ratnom raspletu oko Gračanice u proljeće 1945. godine. U međuvremenu, raspuštena je i partijska organizacija u Gračanici. Obrazloženje: «legijsko ponašanje», kolebljiv stav i uplitanje u pregovore oko prelaska Pjanića partizanima.

A da su pregovori uspjeli?

Ko zna.

Nakon pada Sokola i Gračanice, 7. aprila 1945. godine, jedni tvrde da su Pjanića posljednji put vidjeli u Brijesnici, drugi u Zagrebu, treći u Austriji. Sa hiljadama drugih umornih i dezorijentisanih pripadnika poražene vojske pred partizanima su bježali i Pjanićevi momci – ne dalje od Maribora, Zidanog Mosta i Blajburga, gdje ih je vjerovatno progutao mrak. Ibrahim Pjanić je nastavio svoj emigrantski život u Austriji i Njemačkoj. Iako mu je UDBA bila stalno za petama, «prevario ih je» i umro prirodnom smrću kasnih sedamdesetih godina kao stari isluženi emigrant ekstremne hrvatske «fele».

Ostale su mnoge nerazjašnjene činjenice iz biografije tog čovjeka, razne mistifikacije i pretjerivanja. Zvanično, on je dugo bio ratni zločinac u bjegstvu. Kad je negdje kasnih šezdesetih godina malo «otopilo», vlast mu skida optužbu i dozvoljava povratak kući – «jer je bolje da je vam, nego tam». Tadašnji predsjednik opštine Gračanica Rizah Suman šalje mu garancije da neće biti uhapšen i preko rodbine upućuje poruku da se vrati u zemlju. U prvi mah je prihvatio poziv, ali se brzo predomislio. Ipak, nije mogao vjerovati «crvenim».

Posljedice?

Dok se po muslimanskim kućama ime Ibrahima Pjanića još dugo s poštovanjem, šapatom i krišom izgovaralo, na javnim političkim mitinzima on se prozivao kao narodni neprijatelj i zločinac. Zavisno od opštedruštvene klime, ustaštvo Sokola još dugo se Sokoljanima nabijalo na nos – skoro sve do današnjeg doba. Gračanica je zbog toga u svom razvoju imala goleme štete. S druge strane duboko u privatnosti naših muslimanskih kuća, s koljena na koljeno prenosila se priča o vitezu Ibrahimu Pjaniću, braniocu naroda. U narodnoj mašti pod tim imenom stvarao se lik koji je imao sve manje veze sa stvarnošću. Mnogi su vjerovali da će se on vratiti i dovesti sa sobom one koji su sa njim «odstupili». Nažalost, to su bile iluzije očajnih majki, supruge djece – čiji su najmiliji u haosu s proljeća 1945. godine zauvijek nestali. Tako valjda nastaju legende.

Životna sudbina Ibrahima Pjanića iz Sokola tipično je bošnjačka muka, prepuna prevara, razočarenja, besmisla, evropske

magle i domaće bugije – i prije njega i poslije njega i danas. Bez jasne političke orijentacije, bez nacionalnog programa, bez nacionalnog vodstva, je li moglo drugačije. Braneći sebe, svoju kuću u Sokolu, svoj rodni kraj, služeći sebi i svojim ljudima, a time i Bosni, kao zapovjednik DOMDO satnije u Sokolu, negdje do sredine ljeta 1943. godine, taj je čovjek, historija će kasnije pokazati, bio na pravoj strani. Onog momenta kada je bio prinuđen da bira neku drugu stranu, da se stavi u funkciju ovog ili onog, on je počeo gubiti orijentaciju, odabrao je gubitničku opciju, po svemu pogrešnu stranu na kojoj će ostati do kraja života, a njegovi sljedbenici pogubiti glave.

Selo Soko, a sa njime i Gračanica, godinama poslije Drugog svjetskog rata, bit će označeni kao ustaška legla, kao reakcija, kao nazadnjaštvo. Reperkusije se, možda, osjećaju i danas.

Soko u Drugom svjetskom ratu: to je priča koju tek valja ispričati, koju valja demistifikovati, argumentovano i strpljivo.

U svakom promišljanju na tu temu, što se Gračanice tiče, i u traženju odgovora na pitanje mjesta i uloge muslimansko-bošnjačke vojske koju je predvodio Ibrahim Pjanić i njemu slični, mora se imati u vidu sljedeća činjenica: Tokom posljednjeg rata za Bosnu i Hercegovinu (1992-1995), Gračanica se branila na skoro istim linijama koje je branila i Pjanićeva vojska, u istim rovovima i tranšejama, jer opasnost je prijetila sa iste strane.

Ostalo – samo ti se kazuje.